

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ У СЬОГОДЕННІ УКРАЇНИ

¹Вінницький національний технічний університет

²Вінницький державний педагогічний університет

Анотація

У статті досліджено новаторські ідеї науково-педагогічної спадщини В. Сухомлинського, зокрема комунікативні аспекти його педагогічної теорії. Обґрунтовано необхідність розвитку та виховання розумових, моральних, естетичних та фізичних якостей особистості учня та посилення в цьому процесі ролі педагогічної взаємодії «учень – природа», «учень – суспільство», «учень – вчитель» та «учень – батьки». Доведено актуальність застосування педагогічних ідей вченого в сучасному освітньому процесі.

Ключові слова: педагогіка, гуманізм, комунікація, освітній процес, Нова українська школа.

Abstract

The article explores the innovative ideas of the scientific and pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky, in particular the communicative aspects of his pedagogical theory. In the article it is sustained the necessity of development mental, moral, aesthetic and physical qualities of the student's personality and strengthening and the role of pedagogical interaction "student - nature", "student - society", "student - teacher" and "student - parents". Also the relevance of the application of pedagogical ideas of the scientist in the modern educational process is proved.

Key words: pedagogy, humanism, communication, the process of education, New Ukrainian School.

Вступ

Одним із основних завдань української освіти було і залишається виховання всебічно розвиненої особистості, що включає в себе єдність розумових, моральних, фізичних та естетичних складових людини. Відомо, що без збалансованості цих аспектів людина не буде цілісною особистістю, здатною до самореалізації та готовою віддано та чесно робити свою справу на благо суспільства.

Останніми роками педагоги акцентують увагу на важливості комунікативного чинника сутності та розвитку особистості та комунікативного підходу до навчання та виховання дітей. Комунікативний підхід в освіті визначається як універсальна ідея, яка визначає, актуалізує комунікацію (комунікативність) як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти (педагогіки) [1].

Людиною, яка наголошувала на необхідності єдності всіх цих аспектів сутності та розвитку особистості, рівнозначному вихованню всіх сторін особистості, був Василь Олександрович Сухомлинський. Він був впевнений у необхідності бачити в дитині особистість та індивідуальність, а комунікативні чинники навчання та виховання вважав невід'ємною частиною освітнього процесу.

Постановка проблеми

Особистість В. Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М. Антоненко, І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський та ін.), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та ін.). Роботи нашого видатного земляка також досліджують Х. Франкос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Біблюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), Ван Ігао (Китай), А. Кокеріль (Австралія) та ін. Історіографічний аналіз наукового доробку В. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н. Гупан, а порівняльний аналіз систем

В. Сухомлинського та А. Макаренка в англomовних дослідженнях здійснила Н. Дічек [2].

Незважаючи на широке коло досліджень спадщини великого педагога, гуманістичні та комунікативні ідеї, особистісне ставлення до учня, яке знаходило яскраве відображення у педагогічній практиці Василя Сухомлинського, потребують подальшого дослідження. Важливим аспектом є практичне застосування цих ідей в сучасній освіті України.

Основна частина

Василь Олександрович Сухомлинський – український радянський педагог, публіцист, письменник, поет. Кандидат педагогічних наук. Заслужений вчитель УРСР. Член-кореспондент Академії педагогічних наук СРСР.

Василь Сухомлинський є засновником «Нової української школи» (НУШ), яка базується на таких основних положеннях [3]:

– *Новий зміст освіти заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.* Мета цього положення в тому, щоб знання, які даються учневі, були пов'язані один із одним та із реальним життям. В. Сухомлинський був впевнений в необхідності інтеграції навчального процесу та знань із життям, що збільшує прагнення учнів до пізнання.

– *Системний підхід до процесу виховання, який формує цінності.* В. Сухомлинський наголошує на необхідності індивідуального підходу до кожної особистості та багатогранного підходу до її сприйняття. Педагог впевнений у необхідності ставлення до учня, як до особистості, гідної підтримки, поваги та розуміння.

– *Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, вчителем і батьками.* Василь Сухомлинський розумів необхідність спільної праці дітей, батьків та вчителів для досягнення найкращого результату у вихованні цілісної особистості.

– *Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі.*

– *Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітан, батьків не лише в приміщенні закладу освіти.*

Сучасній українській школі необхідно виховувати у своїх учнів повагу, чесність та патріотизм, а також вміння виважено підходити до опанування нової інформації, критично ставитись до оточуючого світу та сучасних подій та вміти гідно та достойно відстоювати свою точку зору, не принижуючи свого опонента. Ці ідеї були одними із основних у ідеології В. Сухомлинського, які він намагався передати своїм учням.

Робота і спадщина Василя Сухомлинського пронизана гуманним ставленням до дитини, повагою до неї, прагненням зрозуміти її інтереси, почуття та позицію. У своїй книзі «Серце відаю дітям» педагог писав: «Дитячий світ – це особливий світ. Діти живуть своїми уявленнями про добро й зло, честь і безчестя, людську гідність. ...Я завжди вважав за необхідне стати деякою мірою дитиною. Тільки за цієї умови діти не будуть дивитися на вас як на людину, що випадково потрапила за ворота їхнього казкового світу і якій байдуже, що діється всередині цього світу» [4]. В. Сухомлинський прагне до гармонії у стосунках з дітьми, яке може буде досягнуте взаємною любов'ю та довірою. У кожній дитині він бачить особистість, для нього не існує поганих дітей. Він прагнув познайомитись із внутрішнім світом кожного, посіяти там зернятка добра та любові. Педагог радив учителеві не перекроювати душу дитини на свій лад, а придивлятися і аналізувати розвиток кожної дитини, її здібності та нахили, та знаходити до кожного свій підхід.

Кожна особа потребує власного індивідуального ставлення до неї. У сучасній освіті нерідким є явище, коли через надмірну уніфікованість шкільної чи університетської програми учні відчують огиду до предметів, які вивчають. Це стається не через те, що їм вони не цікаві, а через відсутність індивідуально підходу до учнів, адже кожен учень повинен написати певну кількість творів, вирішити певну кількість прикладів з математики та вивчити найвищі географічні точки. При цьому забувається, що коли особа перенаситилась певним видом діяльності, вона не захоче його повторювати. Можливо, через надмірну кількість необхідних есе школа губить майбутнього великого письменника, який пишучи твори на нецікаві йому теми, вирішить, що переситився творчістю.

В. Сухомлинський надзвичайно любив природу і надавав їй велике виховне значення та пропагував вивчення природи, як важливий виховний фактор. Але він наголошував на тому, що природа сама по собі не виховує і не навчає. Виховує лише активна взаємодія людини із природою. Мозок дитини найбільш вразливим до всього, що є у природі. Одним із основних форм

розумового виховання він вважав уроки мислення серед природи. Дитина найкраще розвивається коли сприймає навколишній світ. Уроки мислення передбачали походи на природу декілька разів на тиждень для спостереження за об'єктами та явищами природи, їх зв'язками та наслідками для людини, та навчання відчувати і бачити красу.

Педагог писав: «Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості» [5], а також: «Якщо Ви бажаєте, щоб діти творили, створювали художні образи, перенесіть з вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини. Якщо Ви не вмієте творити, або вам здається пустою забавою спуститися до світу дитячих інтересів, – нічого не вийде» [5], і ще: «Роки дитинства – це перш за все виховання серця. Виховання – це не поєднання заходів і прийомів, а мудре спілкування дорослого з живою душею дитини» [4]. Видно, яку велику роль В. Сухомлинський віддавав розвитку креативності, вмінню бачити прекрасне та творити, а також, довірливому спілкуванню дорослого з дитиною, вмінню слухати дитину, прислуховуватись до її відчуттів, думок, тривоги, питань тощо.

Основні гуманістичні ідеї, які розвинув В. Сухомлинський у своїх працях, і сьогодні є засадничими для розвитку професіоналізму вчителя, а саме:

- любов до дитини, пройнята турботою до її блага;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу сумісну працю;
- культ природи як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії у ставленні до людини і природи;
- розробка демократичних засобів і педагогічних методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання, моральні права, земне щастя);
- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості;
- розвиток ідеї «радість пізнання», тобто емоційне сприйняття процесу навчання та виховання на основі гуманного ставлення до дитини та її гідності;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [6].

Надзвичайно велику увагу Василь Сухомлинський приділяв комунікації (комунікативності) та розвитку мовленнєвих навичок. Наголошуючи на необхідності розвивати мислення і вміння оперувати словами, великий педагог писав: «Азбучною істиною є те, що праця – могутня виховна сила. Але й ця сила буде сплячим велетнем, якщо найчутливіших куточків людської душі не торкається найтонший інструмент людського виховання – слово. Неповага до слова, невіра в слово породжує педагогічне безкультур'я і примітивізм» [4].

Важливим в теорії та практиці комунікативного підходу в освіті педагога є те, що:

1) в його основі не інформаційно-технологічна парадигма комунікації, а – онтологічно-духовна (смыслова, глибинна);

2) спілкування базується не на монологічній, а на діалогічній стратегії комунікації [1].

В. Сухомлинський бачив мету освіти не в практичній застосовності знань, а у вмінні учня цікавитись навколишнім світом. Педагог вчив комунікувати із навколишнім середовищем, ставити питання усього, що особа бачить, та знаходити відповіді в природі, в спілкуванні з людьми. Адже «Природа – благодатне джерело виховання людини. Але з пізнання природи лише починається становлення розуму, почуттів, поглядів, переконань. Людина живе в суспільстві, і, по суті, все її життя – це ті стосунки, в які вона входить з іншими людьми» [4].

Важливим елементом комунікативного підходу педагога є акцент та комунікативній ролі вчителя. Вона розкривається ним на основі двох педагогічно-комунікативних функцій:

1) опосередковуючо-комунікативна (модеративна) функція вчителя в системах: “учень – учитель – природа”, “учень – учитель – суспільство”, “учень – учитель – людина”, “Я (учень) – учитель – Я (учень)”;

2) безпосередньо-комунікативна (особистісно-комунікативна) функція вчителя і системі “учень (Я) – учитель (Інший)” [1].

Комунікативні ідеї вченого можуть мати великий розвиток у сучасній українській освіті, адже виходячи із переконань та прагнень В. О. Сухомлинського, чи не найбільша увага має приділятися взаємодії дитини із зовнішнім світом та із природою. Вчитель, на думку педагога, повинен бути другом дитині, адже дитина потребує цікавості до неї, спілкування та щирих емоцій. «Живе,

безпосереднє, повсякденне спілкування з дітьми – джерело думок, педагогічних відкриттів, радостей, смутку, розчарувань, без яких немислима творчість у нашій праці» [4].

Невід’ємною частиною навчально-виховного процесу є робота із батьками, якій В. Сухомлинський приділяв багато уваги. Якщо дитина буде рости та розвиватись в оточенні гармонійних відносин між батьками, якщо між батьками та вчителями не буде різнобічності та якщо дитина із дитинства буде бачити чесність, повагу та милосердя одних людей од інших, незважаючи на розбіжності в світосприйнятті, вона стане гідною цілісною особистістю та органічною частиною Всесвіту.

Висновки

Актуальність науково-педагогічної спадщини Василя Сухомлинського у сучасній освіті важко переоцінити, адже його ідеї є сучасними та не до кінця здійсненими.

Незважаючи на те, що наукова та практична діяльність педагога проходила в рамках радянської освітньої системи, яка характеризувалася авторитаризмом та монологічністю, В. Сухомлинський свідомо чи несвідомо долає її межі та виходить на рівень гуманістичної та діалогічної педагогічної взаємодії. Вчений-педагог створив наріжну гуманістичну та комунікативну систему організації навчально-виховного процесу, яка пронизує та об’єднує в собі весь період перебування дитини в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Прищак М. Д. Комунікативні основи педагогіки В. О. Сухомлинського / Прищак М. Д. // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2015. – № 4. – С. 144 – 145.
2. Чернишов О. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / О. Чернишов – Режим доступу до статті: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/3637/>.
3. Лісіна Л. Ідеї В. Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. / Л. Лісіна // Університетське слово – 2018. – №1. – С. 3.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори в п’яти томах. – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 5 – 279.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори в п’яти томах. – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 147 – 416.
6. Калініченко Н. Вплив О. Сухомлинського на формування освітнього середовища (70 – 80-ті роки ХХ століття) / Н. Калініченко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – 2013. – № 123(1). – С. 50 – 56.

Довгалець Катерина Сергіївна – студент кафедри автоматизації та інтелектуальних інформаційних технологій, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Довгалець Марина Сергіївна – студент кафедри германської і слов’янської філології та зарубіжної літератури, Вінницький державний педагогічний університет, м. Вінниця.

Прищак Микола Дем’янович – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Kateryna S. Dovhalets – student of Computer Systems and Automation department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Maryna S. Dovhalets – student of German and Slavic Philology and Foreign Literature department, Vinnytsia State Pedagogical Technical University, Vinnytsia.

Nicholai D. Pryshak – Cand. Sc. (Ped.), Associate Professor of the Chair of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.